

К.і.н., доц. Інна Шостак

Суспільна діяльність луцько-житомирського римо-католицького єпископа М.Пивницького

У статті досліджено основні аспекти функціонування римо-католицької Луцько-Житомирської дієцезії в період, коли її очолював єпископ Михайло Пивницький (1831-1845 рр.). З'ясовано роль єпископа у суспільно-громадському житті Волині.

Ключові слова: єпископ, дієцезія, суспільно-громадське життя

Public activity of the lutsko-zhytomyrsky bishop M.Pywnycky

In the article the basic aspects of functioning of the Roman-Catholic the Lutsk-Zhytomyr dioceses are explored. The role of bishop Michael Pywnycky (1831-1845) is found out in socially public life of Volhyn.

Keywords: bishop, dioceses, social-public life

Тема, представлена у даній статті, містить наукову новизну та є актуальною. Вона стосується проблем, що мало вивчені в українській історіографії. Історія Луцько-Житомирської дієцезії є важливою частиною не лише історії Римо-Католицької Церкви на Волині, а й історії України. Без врахування діяльності духовенства неможливо вичерпно охарактеризувати політичний, соціально-економічний, культурний розвиток суспільства у той чи інший період його історичного розвитку.

Стан наукової розробки даної проблеми не є достатнім. Проблемами становища Римо-Католицької Церкви у ХІХ ст. частково займалися польські історики. Щодо вітчизняної історіографії, то за радянських часів ця тема

вважалася не актуальною і була забороненою. Радянська історіографія лише епізодично зверталася до деяких аспектів даної проблематики у контексті дослідження історії національних меншин Російської імперії. Праці цього періоду мають тенденційний антицерковний характер.

Більшість праць сучасних українських дослідників з даної проблеми висвітлюють, як правило, лише один її аспект. Інші роботи охоплюють політичні, економічні, суспільні та культурні моменти історії Волині чи усєї України, звертаючись до релігійної проблематики лише побічно.

Історія Римо-Католицької Церкви на території Волині і Київщини від найдавніших часів до сьогодні викладена житомирським дослідником Юрієм Білоусовим у праці “Київсько-Житомирська римо-католицька єпархія: Історичний нарис”. Він зупинився як на політичних подіях, які відбувалися в дієцезії, так і на освітньо-культурній діяльності духовенства, у тому числі єпископа М.Пивницького [4].

До популяризації знань з історії Волині з другої половини 90-х рр. ХХ ст. спричиняється релігійно-суспільне видання римо-католицької Луцької дієцезії, двомісячник “Волянина з Волині” (м. Острог). На його сторінках було надруковано дослідження о. Вітольда-Йосифа Коваліва про єпископа М. Пивницького та біографічні відомості про нього [6]. Дане дослідження відзначається багатою історіографічною базою та спробою оцінити діяльність луцько-житомирського єпископа, спираючись на нові джерельні матеріали.

Вперше життєписи луцьких єпископів від часу заснування дієцезії до наших днів були підготовлені Кшиштофом-Рафалом Прокопом і узагальнені у праці “Образи луцьких єпископів” [18].

Слушним є зауваження, що без вивчення польської історіографії, питання становища Луцько-Житомирської дієцезії у першій половині ХІХ ст. розкрити неможливо, оскільки нею це питання розроблене відносно краще, аніж українською. Історія Церкви, її взаємин з державою, роль духовенства у політичному житті та соціальній структурі традиційно займають помітне місце в польській історіографії. Як віруючі, так і священники, у переважній більшості,

були поляками за походженням. Це стало причиною, яка притягувала увагу польських дослідників до вивчення становища Римо-Католицької Церкви в Російській імперії.

Джерелами до написання даної статті стали архівні матеріали: документи Луцько-Житомирської римо-католицької духовної консисторії (178 фонд Державного архіву Житомирської області), Канцелярії попечителя Київського навчального округу (707 фонд Центрального Державного Історичного Архіву України в м. Києві).

Таким чином, опрацювання та архівні матеріали дають змогу висвітлити головні аспекти урядування М.Пивницького як луцько-житомирського єпископа протягом 1831-1845 рр.

Мета дослідження полягає у вивченні суспільної діяльності римо-католицького луцько-житомирського єпископа Михайла Пивницького. Для досягнення цієї мети слід реалізувати наступні завдання:

- охарактеризувати діяльність єпископа М. Пивницького як керівника Луцько-Житомирської дієцезії;
- з'ясувати становище Луцько-Житомирської дієцезії протягом 1831-1845 рр.;
- дослідити роль єпископа у суспільно-громадському житті Волині.

Михайло Пивницький народився 29 вересня 1771 року на Волині (біля м. Ковеля) в родині греко-католиків Франциска і Зофії (з родини Михаловських). Про його дитячі роки та молодість залишилося мало свідчень. Навчався в середній школі у Володимирі-Волинському. Потім освіту продовжив у греко-католицькій духовній семінарії у Вільно, яку закінчив у 1786 році. У цей час він поєднував священницьке навчання із теологічним у Віленському університеті [18, 174-178].

Висвячений був 5 листопада 1795 року володимирським і брестським греко-католицьким єпископом, василіанином Арсенієм Гловневським. У 1795-1797 роках, згідно побажання єпископа А. Гловневського, виконував обов'язки професора теології Володимирської греко-католицької духовної семінарії та був проповідником в місцевій Володимирській церкві [4, 68-81].

1797 рік приніс важливе для життєвої долі М. Пивницького рішення. Під впливом тоді ще пінського єпископа Каспера Казимира Цецішовського перейшов до римо-католицької віросповідання і вже 28 листопада 1797 року був номінований на почесного каноніка київського кафедрального капітулу та зайняв посаду секретаря єпископської канцелярії. Це стало причиною його переїзду до Житомира. Протягом 1798-1810 років був настоятелем у м. Мацеєві. У наступні роки, завдяки протекторату луцько-житомирського єпископа К. Цецішовського, займав високі посади у церковній ієрархії Луцько-Житомирської дієцезії. 26 жовтня 1803 року він був обраний прелатом-кустошем оликського капітулу [4, 68-81]. У 1807 році став луцьким каноніком, а з 1808 року виконував обов'язки дієцезіального екзаменатора [1, 1-10]. З 15 травня 1810 року – настоятель у м. Ратному (на Поліссі). 5 липня 1814 року Михайло Пивницький призначений прелатом-схоластиком луцького капітулу.

Оскільки М. Пивницький займав високі церковні посади, це вимагало від нього продовження навчання і отримання наукового звання. 22 травня 1815 року у Вільно він захистив дисертацію і отримав ступінь доктора богослов'я і канонічного права. У червні 1816 року, за клопотанням керівництва Віленського університету, він був обраний екзаменатором докторантів в галузі догматичної теології цього університету [4, 68-81].

16 січня 1816 року Михайло Пивницький був призначений віце-офіціалом луцької консисторії і архідияконом луцького капітулу. 31 травня 1824 року, відповідно до подання луцько-житомирського ординарія, імператор Олександр I домінував його на луцько-житомирського коад'ютора. Однак Ватикан довго зволікав із затвердженням М. Пивницького на цій посаді. Лише 3 липня 1826 року папа Леон XII іменував його почесним єпископом Рама (Rama) і затвердив коад'ютором К. Цецішовського з правом наслідування. Сакру єпископа М. Пивницький прийняв 24 квітня 1827 року у луцькій катедрі від кам'янецького єпископа Франциска Мацкевича, оскільки єпископ Цецішовський на той час хворів. У тому ж році імператор Микола I дав згоду, щоб М. Пивницький очолив Римо-католицьку духовну колегію у Петербурзі,

тому до 1831 року (до смерті К. Цецішовського) він перебував у Петербурзі. Тут йому судилося висвятити двох майбутніх могилівських архієпископів: на кам'янецького суфрагана Ігнатія Павловського та на священника Ігнатія Головинського.

Таким чином до управління Луцько-Житомирською дієцезією Михайло Пивницький приступив 28 квітня 1831 року. У грудні 1832 року помер луцько-житомирський суфраган Ян Підгороденський. З цього часу і до кінця свого керування М. Пивницький залишився без помічника. Спочатку як свого заступника і наступника він бачив ректора (призначив його на цю посаду у 1832 р.) Луцької духовної семінарії о. Віктора Ожаровського. На перешкоді цій номінації стояли політичні причини (виступ о. Ожаровського на захист повстанців у 1832 році, ув'язнення у 1845-1847 рр.). На межі 30-40-х років М. Пивницький висунув на посаду свого суфрагана о. Алоїза Осинського, але і його кандидатура не отримала урядового затвердження [18, 174-178].

Михайло Пивницький був єпископом Луцько-Житомирської дієцезії у досить складний для Римо-Католицької Церкви час. Політика російської влади стала набагато жорсткішою щодо Католицької Церкви з 1830-х років. 1830-1831 роки – це час польського Листопадового повстання, яке охопило також територію Волині. Римо-католицьке духовенство не могло стояти осторонь цих подій. Духовенство Волині брало відносно активну участь у повстанні: 34 римо-католика, 32 греко-католика, 5 православних. Нижче римо-католицьке духовенство по-різному відносилося до повстання: багато священників старшої генерації заохочували населення до повстання, але матеріальних пожертв не складали. Частина – неприхильно, навіть вороже ставилося. Молодше покоління священників активно залучалися до повстання, особливо ченці, піари. Важливими опорними пунктами повстання були монастирі. Маючи значні маєтки, а у зв'язку з цим – грошові та продовольчі ресурси, коні, необхідні матеріали, ченці активно допомагали повстанцям, самі вели серед населення збір коштів на користь повстання. Як зазначали самі учасники подій, монастирі рівною мірою зі світськими були пунктами збору повсталих і базами їхніх

подальших операцій, забезпечували повстанські тили. Борючись за відновлення своїх колишніх привілеїв, духовенство становило консервативне крило шляхетського визвольного руху.

Єпископ М. Пивницький не вчинив жодних дій, згідно яких можна було б судити, що він підтримує повстання [23, 379-388]. На початку ХХ століття о. М. Живчинський у праці “Ватикан щодо Листопадового повстання” зазначав, що єпископ М. Пивницький був боязливим та повністю підлеглим російському уряду, тому не варто було сподіватися від нього на жодні симпатії до повстанців [27, 12-74]. З точки зору сьогодення цю позицію можна оцінювати по-різному, з огляду на політичну ситуацію та відсутність особистого архіву єпископа.

Могилівський архієпископ Каспер Цецішовський, відповідно до своєї посади, осудив польське повстання. На даний час існує кілька точок зору на умови появи пастирського листа К. Цецішовського із засудженням Листопадового повстання. Польський дослідник Михайло Лорет відносно 1830 року називає архієпископа неосудним через хвороби, втрату зору. Тому, на його думку, К. Цецішовський не міг бути автором пастирського листа. Дослідник вважав за можливе, щоб пастирське послання склав М. Пивницький, який був секретарем і правою рукою архієпископа [16, 493-520]. Ігнатій Хжановський, захищаючи пам'ять К. Цецішовського, відзначив, що архієпископ був старою людиною і сліпим, тому пастирський лист був справою каноніка Михайла Скерневського, який одразу покінчив життя самогубством [10, 1-7]. Ян Зьолек зазначав, що архієпископ під час розгортання повстання помер, а керуючий після нього архідієцезією Ян Щит не був прихильником збройного повстання [24, 81-84].

У перебігу повстання важливим було те, що римська курія не підтримала цієї акції. Більше того, папа римський Григорій XVI засудив польське повстання 1830-1831 років. У лютому 1831 року він адресував польським єпископам послання, в якому зазначав: “Церква ненавидить шум зброї і заколоти; все, що порушує спокій держави, суворо заборонено божим

слугам, бо ж Бог – Творець світу і з'явився, щоб принести на землю мир”. Причин такої позиції Ватикану було кілька. Наприкінці XVIII століття під час Великої французької революції поляки були на стороні якобінців, далі – підтримували Наполеона, пов'язуючи із ним надію на відновлення незалежної Польщі. Польському суспільству були притаманні лібералізм та антиклерикалізм.

Інформацію про перебіг Листопадового повстання римська курія отримувала від віденського нунція Гуго Спіноли, який не орієнтувався у ситуації, оскільки володів лише обмеженими відомостями, наданими австрійськими військовими та дипломатами. Г. Спінола писав у Ватикан: “Радію, що польський клір – що є природнім – не лише не взяв участі у бунтівних рухах, але і протиставився їм так, що до цього часу не дозволив відкрити костелів” [26, 70-132]. Окрім зазначеного, керівництво повстанням не особливо турбувалося про підтримку Ватиканом. Тому можна вважати закономірністю видання 9 червня 1832 року папою римським Григорієм XVI енцикліки “*Sum primum*”, у якій Листопадове повстання розцінене у світлі тогочасних політичних відносин як бунт проти законної влади. Причини такого ставлення до повстання з боку Ватикану впливали, передусім, з нестабільності положення Римо-Католицької Церкви у Російській імперії та світі взагалі, а також відсутності достовірної інформації про події на теренах імперії [27, 12-74; 9, 23-46].

Незважаючи на несприятливу ситуацію, Михайло Пивницький спромігся за підтримки Римо-католицької духовної колегії переконати міністра внутрішніх справ і отримати в 1841 році дозвіл на будівництво нових костелів в м. Кременець та м. Ямпіль (Кременецький деканат), а в 1843 році розпочати будівництво костелу в м. Ланівці (Кременецький деканат). Перед цим, в 1838 році, він власними коштами допоміг побудувати костел в м. Острівок (Ковельський деканат).

Наприкінці 1841 року декілька відомих волинських поміщиків, розуміючи, що переведення Бердичівського кармелітського монастиря в списки

заштатних може поступово привести до його цілковитого закриття і погіршення становища католицької громади, почали клопотання перед владою в Петербурзі про створення на основі цього монастирського осередку другої Бердичівської парафії. Єпископ М. Пивницький підтримав такі наміри парафіян. Почалося довготривале листування з київським військовим генерал-губернаторством, волинським цивільним губернаторством, іншими державними установами. Треба було використовувати будь-яку можливість збереження і монастиря, і прав віруючих. Найбільше протистояння в цьому питанні припадає на 1843-1845 роки. І єпископ спромігся, щоб генерал-губернатор Дмитро Бібіков, запеклий і відкритий ворог католицизму, прислухався до аргументів Луцько-Житомирської консисторії. Коли ж виникла проблема з недостатньою кількістю прихожан в новостворюваній парафії, М. Пивницький знайшов також порозуміння і між керівництвом Житомирського (о. Юзеф Білоблоцький) та Чуднівського (о. Ян Куліковський) деканатів в питанні передачі декількох сіл з однієї парафії в іншу. Справа була вирішена на користь створення другої Бердичівської парафії, але сталося це вже в січні 1847 року, після смерті М. Пивницького.

Часом єпископу доводилося отримувати і поразки в протистоянні з владою. У 1844 році йому не вдалося відстояти права власності житомирського монастиря сестер милосердя на частку землі, отриману ним ще в 1776 році. Площа близько 3000 м² за наказом київського військового та волинського цивільного губернаторів була передана у власність Православній Церкві [4, 68-81].

Рік 1844 мав важливе значення для дієцезії – єпископ М. Пивницький змушений остаточно перенести свою резиденцію з Луцька до Житомира. Але перебування на новому місці стало для нього короткотривалим. 29 травня 1845 року єпископ помер.

Щодо наукових зацікавлень М. Пивницького, то варто зазначити, що у 1843 році єпископ став членом Київської Археографічної Комісії. Російська влада у 1819 році нагородила М. Пивницького орденом св. Анни II ступеня та

бронзовим хрестом, мав також орден св. Володимира II ступеня [1, 1-10; 5, 36-37].

На основі справи про здійснення опису майна в Житомирі та Луцьку, що залишилося по смерті М. Пивницького, можемо судити про забезпечення луцько-житомирського єпископа. Йому належав будинок, побудований на його кошти і кошти його племінника Марцелія Пивницького на землі катедрального капітулу. Як зазначалося, будинок був зведений на місці зруйнованого старого без відшкодування катедрі. Згідно заповіту, все його майно (6000 карбованців, столове срібло, бібліотека з 308 найменувань книг (671 том), особисті листи, проповіді, прикраси літургійного вбрання) переходило у власність єпископського дому. Лише царські нагороди: орден св. Володимира II ступеня та св. Анни I ступеня були повернуті до Петербургу в Департамент у Справах Католицької Церкви. Згідно четвертого пункту заповіту луцький монастир сестер милосердя отримав 400 рублів сріблом, за що на начальницю монастиря було покладено зобов'язання слідкувати за тим, щоб сироти, які виховуються монастирем, вранці та ввечері відмовляли молитви за душі померлих єпископів К. Цецішовського та М. Пивницького. Правдоподібно, що єпископ М.Пивницький похований на житомирському католицькому цвинтарі, але надгробний камінь не зберігся [2, 9-81].

Після смерті єпископа М. Пивницького почалися довгі перерви в наступництві луцько-житомирських пастирів, які були штучно викликані царською владою з метою дестабілізації ситуації. Близько трьох років тривала ця вакансія [6, 36-37]. У виявлених на даний час документах не можемо віднайти відповідь на питання, хто керував справами Церкви на Волині після смерті єпископа М. Пивницького. Про існування суфраганів у цей час згадки не знаходимо. Очевидно, їх не було, що відповідає практиці російського уряду відносно узгодження та призначення єпископських помічників. Дослідник Ю. Білоусов припускає, що питання керівництва духовним життям вирішувалися в значній мірі кожним деканом окремо на терені свого деканату та узгоджувалися з генеральним вікарієм. Є лише один документ, що

підтверджує керівництво Луцько-Житомирською консисторією з червня 1845 року отцем Станіславом Ловецьким. Це присяга на вірність імператору Миколі I за його підписом з найменуванням своєї посади – катедральний прелат-декан, віце-офіціал консисторії і генеральний вікарій. У лютому 1846 року о. Ловецький підписує один з документів консисторії, вже як офіціал [2, 18; 4, 75-80].

Отож, з кінця XVIII століття Римо-Католицька Церква на Волині була поставлена в нові, складні для розвитку, умови. В умовах притиснення Римо-Католицької Церкви російським самодержавством, луцько-житомирському єпископу Михайлу Пивницькому вдавалося дотримуватися лояльності до влади та, з іншої сторони, сприяти розвитку або ж хоча б не знищенню релігійного римо-католицького життя на підлеглих йому теренах. М. Пивницький керував дієцезією у період, пов'язаний із поразкою польського Листопадового повстання 1830-1831 років, як наслідок – секуляризація церковного землеволодіння, усе більше втручання держави у внутрішні справи Римо-Католицької Церкви, скасування частини монастирів. Рік 1844 мав важливе значення для дієцезії – єпископ М. Пивницький змушений остаточно перенести свою резиденцію з Луцька до Житомира. Після його смерті настав довгий час перерви у призначенні нового єпископа – близько трьох років.

Джерела та література:

1. ДАЖО. – ф. 178, оп. 6, спр. 1058: Послужний список Луцького і Житомирського єпископа і Кавалера Цецішовського – суфрагана Луцького і Кавалера єпископа Підгороденського – коад'ютора іменованого єпископа і кавалера Пивницького. – 10 арк.
2. ДАЖО. – ф. 178, оп. 7, спр. 250: Справа за відношенням пана начальника губернії про здійснення розпорядження на рахунок опису в Житомирі та Луцьку майна, що залишилося після померлого єпископа Пивницького і про

його смерть. – 97 арк.

3. ЦДІАК України. – ф. 707, оп. 260, спр. 2: Справа про перевірку достовірності відомостей, повідомлених Луцьким протоієреєм Корнаковським в синод, про зміну римо-католицьким священиком Пивницьким церемоніалу відкриття Луцької гімназії і виголошення промови польською мовою із висловами проти російського уряду. – 10 арк.
4. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римо-католицька єпархія: Історичний нарис. – Житомир, 2000. – 314 с.
5. О. Ковалів В.-Й. Єпископи Луцько-Житомирської дієцезії // Воляння з Волині. – 1997. – Ч. 3 (16). – С. 36-39.
6. О. Ковалів В.-Й. Єпископ Михайло Пивницький // Воляння з Волині. – 1997. – № 5 (18). – С. 36-37.
7. Толстой Д. Римский католицизм в России: Историческое исследование. – СПб., 1876. – Т. 2. – 578 с.
8. Abracham W. Z dziejów dawnego biskupstwa łacińskiego w Łucku // Kwartalnik historyczny. – Rocznik LI. – Lwów, 1937. – S. 141-147.
9. Ks. Boudou A. Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. – Kraków, 1928. – Т. 1 (1814-1847). – 608 s.
10. Chrzanowski I. W obronie sponiewieranej czci metropolity Kaspra Cieciszowskiego. – Lwów, 1936. – 7 s.
11. Dylągowa H. Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764-1864). – Lublin, 1983. – 368 s.
12. Filipowicz T. Album kapłanów dyecezyi Łucko-Żytomierskiej i Kamienieckiej. – Lublin, 1917. – 83 s.
13. Ks. Kumor B. Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939) // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – Т. 18. – Lublin, 1969. – S. 289-352; Т. 19. – Lublin, 1969. – S. 271-351; Т. 20. – Lublin, 1970. – S. 253-374; Т. 21. – Lublin, 1970. – S. 299-403; Т. 22. – Lublin, 1971. – S. 319-402; Т. 23. – Lublin, 1971. – S. 361-396; Т. 24. – Lublin, 1972. – S. 361-404.
14. Ks. Kumor B. Odrodzenie religijne w zaborze rosyjskim // Historia Kościoła w

- Polsce. – Poznań; Warszawa, 1979. – t.II: 1764-1945: Cz. 1: 1764-1918 / pod red. ks. B. Kumora i ks. Z. Obertyńskiego. – S. 474-479.
- 15.Ks. Kumor B. Ustrój i organizacja Kościoła Polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918). – Kraków, 1980. – 744 s.
- 16.Loret M. Kościół katolicki w początku panowania Aleksandra I (1801-1815). – b.m., 1900. – 29 s.
- 17.Loret M. Watykan a Polska (1815-1832) // Biblioteka Warszawska. – 1913. – T. II. – S. 208-217.
- 18.Prokop K. Sylwetki biskupów łuckich // Biblioteka „Wołanie z Wołynia”. – Biały Dunajec; Ostróg, 2001. – T. 20. – 262 s.
- 19.Radwan M. Materiały do dziejów Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej i w Rosji. – Lublin, 2003. – T. IX: Archiwa diecezji łucko-żytomierskiej: Repertorium. – 185 s.
- 20.Skarbek J. Parafie, filie, kaplice i klasztory w Cesarstwie Rosyjskim w połowie XIX wieku // Źródła do dziejów rozgraniczenia diecezji łacińskich w Cesarstwie Rosyjskim w połowie XIX wieku. – Lublin, 2000. – T. I, Cz. 1: Diecezja kamieniecka, diecezja łucko-żytomierska. – 184 s.
- 21.Ks. Starnawski Z. Dzieje diecezji łuckiej, łucko-żytomierskiej i kamienieckiej // Czytelnia rękopisów Biblioteki KUL. – rps. 1948. – k. 1-24.
- 22.Sznarbachowski F. Początek i dzieje rzymskokatolickiej łucko-żytomierskiej obecnie łuckiej. – Warszawa, 1926. – 272 s.
- 23.Bp Urban W. Stolica Apostolska wobec rządów zaborczych i spraw polskich // Historia Kościoła w Polsce. – Poznań; Warszawa, 1979. – t.II: 1764-1945: Cz. 1: 1764-1918 / pod red. ks. B. Kumora i ks. Z. Obertyńskiego. – S. 379-388.
- 24.Ziołek J. Patriotyczna postawa duchowieństwa w czasie powstania 1830-1831 roku // Duchowieństwo a powstanie listopadowe. – Roczniki Humanistyczne. – T. XXVIII. – Zeszyt 2. – 1980. – S. 79-103.
- 25.Ks. Żywczyński M. Z badań i literatury o kościele katolickim w Rosji i Królestwie Polskim w wieku XIX // Acta Polonia Sacra. – T. 3. – 1939. – S. 100-140.

- 26.Ks. Żywczyński M. Geneza i następstwa encykliki „Cum primum” z 9 VI 1832:
Watykan i sprawa polska w latach 1830-1837. – Warszawa, 1935. – 224 s.
- 27.Ks. Żywczyński M. Watykan wobec powstania listopadowego. – Kraków, 1995. –
140 s.